

CERCA DE VOSOTROS

El Domingo de la Palabra

Queridos diocesanos:

Cuando se fija una jornada para recordar o celebrar algo, se corre el peligro de limitar a un solo día la importancia del motivo que se intenta destacar. Y, generalmente, los promotores de dichos recuerdos, sean de salud, de tráfico o de problemas universales, pretenden hacernos caer en la cuenta que reflexionemos con más intensidad ese día pero que nos acompañe el resto del año para que nuestro actuar sea concorde con las pretensiones anunciadas, bien sea la salud mental, el día del árbol o la jornada de la paz.

Los católicos celebramos en este domingo la JORNADA DE LA PALABRA DE DIOS, que es una iniciativa auspiciada por el papa Francisco hace dos años. Por supuesto que no se trata de inventar ahora un nuevo motivo para la vida cristiana. La Palabra de Dios ha estado en el corazón de todos los cristianos, en las explicaciones de todas las comunidades y, en definitiva, en todas las celebraciones de la propia Iglesia. Es una parte esencial de nuestra fe. Se proclamaba de forma emotiva y solemne en las catacumbas o en los domicilios particulares de las primeras familias cristianas, ha sido el alimento espiritual a lo largo de los siglos hasta llegar al momento presente donde todos os percatáis de la gran cantidad de pasajes bíblicos que se proclaman en nuestras celebraciones.

Con todo lo expuesto anteriormente, el Papa todavía ha dado un paso más y desea que aumente en todos nosotros la importancia de la Palabra en nuestras vidas. El conocimiento, el cariño y la aceptación de las orientaciones que en ella se contienen no terminan nunca. Siempre pueden ir a más. Necesitaremos su escucha para que ilumine la

actuación diaria y nos guíe en las relaciones con Dios y con los demás.

La lectura de la Palabra no está pensada para aumentar la erudición, para situar mejor los datos geográficos o para conocer más profundamente la historia de las comunidades humanas sino para comprender el designio de Dios sobre la humanidad y, concretando un poco más, para que nuestra vida sea más auténtica, más coherente, más evangélica.

Me consta y me alegra que cuando se programa algún curso de formación o se proponen charlas informativas, son muy bien aceptadas aquellas que hacen referencia a la Palabra de Dios. Hay como una especie de curiosidad por acercarse al texto bíblico que, por otra parte, debe ser superada por el interés, por el aprovechamiento personal y por la profundización comunitaria. Vale la pena que este domingo nos estimule a todos a un intenso acercamiento a la propia Revelación:

Al obispo y a los sacerdotes preparando bien las homilias con estudios bíblicos. A los religio-

sos meditando y aplicando en sus comunidades los pasajes diarios de la Biblia que les permiten desarrollar y transmitir sus carismas. A los catequistas, grupos de oración, equipos de acción caritativa orando siempre con textos bíblicos. A los profesores de religión animando a los alumnos a la lectura semanal. A los padres y a las familias, en general, disponiendo de una Biblia en casa para que sus hijos y todos los miembros la consulten con naturalidad. A todos aconsejando al menos cinco minutos de lectura diaria de la Palabra de Dios.

Aparte de las muchas iniciativas que se proponen, deseo invitar a todos a dos actividades que la diócesis ha preparado: la presentación de la Semana el próximo martes, a las 18.30 h, en la Casa de la Iglesia y una plegaria el próximo jueves, a las 19 h, en el IREL.

Con mi afecto y bendición,

† **Salvador Giménez Valls**
Bisbe de Lleida

LECTURES DE LA MISSA DIÀRIA I SANTORAL

25. □ Dilluns (lit. hores: 3a setm.) [Fets 22,3-16 (o bé: Fets 9,1-22) / Sl 116 / Mc 16,15-18]. Conversió de Sant Pau, apòstol, camí de Damasc (Ac 9,1-22); sant Bretanió, bisbe; santa Elvira, vg. i mr.

26. □ Dimarts [2Tm 1,1-8 (o bé: Tt 1,1-5) / Sl 95 / Mc 3,20-21]. Sant Timoteu, bisbe d'Efes, i sant Titus, bisbe de Creta, deixebles i col·laboradors de Pau (s. I); santa Paula (o Pola), viuda, deixebra de sant Jeroni; sants Robert, Alberic i Esteve, abats de Citeaux.

27. ■ Dimecres [He 10,11-18 / Sl 109 / Mc 4,1-20]. Santa Àngela de

Mèrici (1470-1540), vg. fund. ursulines (Brèscia, 1535). *Tortosa*: □ Sant Enric d'Ossó i Cervelló (Vinebre, Ribera d'Ebre, 1840 - Gilet, València, 1896), prev. fund. de les teresianes (STJ). Sant Vitalià, papa (657-672); sant Emeri o Mer, abat de Banyoles, sant Julià, bisbe de Burgos.

28. □ Dijous [He 10,19-25 / Sl 23 / Mc 4,21-25]. Sant Tomàs d'Aquino (†1274), prev. dominicà i dr. de l'Església, patró dels estudiosos i els estudiants, venerat a Tolosa de Llenguadoc; sant Flavià, soldat mr.; sant Tirs, atleta mr.; sant Julià, bisbe de Conca; sant Leònídes, mr.; beata

Gentil Giusti, mare de família. *Lleida*: □ Sant Valeri, bisbe.

29. ■ Divendres [He 10,32-39 / Sl 36 / Mc 4,26-34]. *Sant Feliu de Llobregat*: □ Sant Pere Nolasc (s. XIII), rel. barceloní, fundador dels mercedaris (OdeM). *Tortosa*: □ Beat Manuel Domingo i Sol (Tortosa, 1836-1909), prev., fundador dels Operaris diocesans (OD); *Lleida*: □ Sant Tomàs d'Aquino (†1274), prevere i doctor de l'Església. Sant Valeri o Valer, bisbe de Saragossa i mr. (s. IV), venerat a Roda d'Isàvena; sant Sulpici Sever, bisbe; sant Julià, bisbe de Toledo.

30. ■ Dissabte [He 11,1-2.8-19 / Sl: Lc 1,69-75 / Mc 4,35-41]. *Tortosa* (ciutat): □ Santa Àngela de Mèrici, vg. Sant Martina, vg. i mr.; sant Adelelm (Lesmes), bisbe de Burgos (benedictí, s. XI); santa Jacinta de Mariscotti, vg. terciària franciscana; sant Mucià Maria Wiaux, rel. La Salle.

31. ■ Diumenge vinent, IV de durant l'any (lit. hores: 4a setm.) [Dt 18,15-20 / Sl 94 / 1Co 7,32-35 / Mc 1,21-28]. Sant Joan Bosco (1815-1888), prev. de Torí, fund. congregacions salesianes (SDB), patró del cinema; santa Marcel·la, viuda.

Les grans línies pastorals vigents avui

La pregunta «Espirít, què dius a les esglésies?» és mostra de l'actitud de les nostres esglésies, fa 25 anys i ara, de voler discernir els moments que vivim. Constatem grans canvis —eclesials, socials, humans i culturals— i refermen la validesa de les resolucions del CPT del 1995.

De fet, hi ha aspectes presents a la reflexió eclesial de fa 25 anys que continuen vigents ara. Són com fils conductors que denoten el continu guiatge de l'Espirít. Fem-ne un repàs:

1. ANUNCIAR L'EVANGELI A LA NOSTRA SOCIETAT

L'any 1995, com l'any 2020, respecte al moment del Concili Vaticà II, s'apreciava que les cadenes de transmissió natural de la fe s'havien trencat en molts casos. Es parlava ja de la necessitat d'una nova evangelització davant el panorama de cristians batejats no prou iniciats en la fe, mancats d'un encontre personal i viu amb Jesucrist. S'identifica que el subjecte de la missió és la comunitat eclesial en el seu conjunt, més enllà de la divisió entre «clergat» i «laïcat».

2. LA PARAULA DE DÉU I ELS SAGRAMENTS EN LES NOSTRES ESSLÉSIES

A la llum de les resolucions del CPT, els bisbes consideren que cal promoure decididament l'escolta de les Sagrades Escriures en tots els camps de l'acció eclesial, sobretot en la celebració eucarística, amb escoles de la Paraula, espais de pregària i adoració.

3. LA SOL-LICITUD PELS MÉS POBRES I MARGINATS

O com diria ara el papa Francesc, «una Església pobra per als pobres». Aquesta actitud neix del fet que els pobres són membres a ple dret del Poble de Déu i no simples usuaris d'una ONG: l'Església ha de ser casa dels pobres, a imitació de Jesús. I ho ha de ser donant testimoni de transparència, honestat i justícia social, tenint cura de la creació i entenen l'ús dels mateixos béns com a servei i disposició per als altres.

4. LA COMUNITAT ECLESIAL I LA COORDINACIÓ INTERDIOCESANA

Ara, com fa vint-i-cinc anys, els bisbes subratllen el que el CPT volia promoure: una mentalitat i una espiritualitat de comunió, i això especialment quan l'exaltació del «jo» i dels drets de decisió de l'individu, afebleix i dispersa les relacions i els vincles interpersonals. També la consolidació de la unitat pastoral de les diòcesis amb seu a Catalunya, entesa i viscuda amb esperit de comunió interdiocesana i de coordinació pastoral.

Els bisbes signen un document encoratjador el 21 de gener a Tarragona

A trenta anys de la cloenda del Vaticà II, el Concili Provincial Tarraconense esdevé un acte de recepció d'aquell, en les seves paraules i en el seu esperit. Es podria dir fins i tot que, en les nostres diòcesis, el Concili Tarraconense és el punt culminant de la recepció del Vaticà II.

El Concili Tarraconense del 1995 va ser un esdeveniment sinodal en el qual va participar, sota el guiatge dels seus pastors, una representació substantiva del poble sant de Déu i en el qual es van palesar la riquesa i l'aportació dels diversos ministeris i carismes del cos eclesial.

L'Església, doncs, no ha de restar reclosa en les seves estructures i organismes sinó que s'ha d'encarnar i fer-se solidària amb els goigs i les tristesses, els sofriments i les esperances de la humanitat.

La missió d'anunciar l'Evangeli ha estat confiada a tota l'Església, i en la qual cada batejat és un «deixeble missioner».

El Concili Tarraconense del 1995 ja posava en relleu la integració dels laics en les estructures de l'Església diocesana i precisava que calia que hi tinguessin «responsabilitats directives (delegacions, secretariats i consells)» i que hi representessin els grups amb tasques evangelitzadores com ara la catequesi o la caritat (resolució 134).

En relació a la Paraula de Déu, ens plantejem de reprendre i desenvolupar la resolució 57 del Concili Provincial Tarraconense, on es parla de la necessitat de potenciar «la lectura espiritual i eclesial de la Sagrada Escriura».

S'aprecia en la resolució 76 on, en línia amb la constitució del Concili Vaticà II *Lumen gentium*, s'invita a posar l'atenció en els pobres, amb un

sòlid fonament cristològic. La vida i la missió de Jesucrist són el motiu fonamental per a «viure com ell visqué i proclamar el missatge que ell proclamà» (8) —proclamació que inclou tant els fets com les paraules.

Al cap de vint-i-cinc anys volem subratllar, una vegada més, allò que el Concili Provincial Tarraconense desitjava promoure: «una mentalitat i una espiritualitat de comunió» (resolució 120).

Amb motiu dels vint-i-cinc anys del Concili Provincial Tarraconense, refermem la validesa de les seves resolucions, alhora que constatem els grans canvis —eclesials, socials, humans i culturals—, que s'han produït arreu del món i també en el nostre país, i que la pandèmia del coronavirus ha accelerat. De fet, ens trobem, com ja hem assenyalat, en un canvi d'època, i aquesta situació demana capacitat de comprensió dels signes dels temps i creativitat per afrontar els reptes que es van plantejant.

L'esperança en el futur, nous reptes

Els bisbes de les diòcesis amb seu a Catalunya, el passat 21 de gener van fer públic el document «Espirít, cap a on guies les nostres Esglésies?», per recordar el nostre Concili Provincial Tarraconense i encoratjar les comunitats cristianes actuals. Insisteixen i s'inspiren en els continguts del Concili Vaticà II i en el programa del papa Francesc en l'Exhortació apostòlica *Evangelii Gaudium*, que continuava la línia dels pontífexs anteriors.

• L'agraïment al passat i el compromís humil amb el present ens conviden a fomentar la comunió de les nostres diòcesis.

• Volen que tots visquem realment un amor incondicional a les persones del nostre temps, especialment als més pobres, marginats i exclosos, i que oferim a tothom el tresor de la persona de Jesucrist mort i ressuscitat, com a la font inesgotable de l'esperança i de l'amor.

• El document actual referma la validesa de les resolucions del Concili, alhora que constata els grans canvis —eclesials, socials, humans i culturals—, que s'han produït arreu del món i també en el nostre país. La pandèmia del coronavirus ho ha accelerat i ens obliga a repensar les nostres accions i actituds.

• Les modificacions de la geografia humana en el territori són un gran repte. Volen que els cristians siguin presents tant en les perifèries existencials dels nostres germans com en els extraradis de les ciutats. Demanen fer un pas endavant i reprendre la convicció d'anunciar i consolidar entre els grups humans el missatge cristià i la presència activa de la comunitat eclesial. Es tracta de donar visibilitat, humana i física, cultural i social, al missatge evangèlic mitjançant iniciatives diverses que agrupin les persones en realitats comunitàries on es llegeixi la Paraula i es pregui, i on creixi la fraternitat cristiana. La missió exigeix creativitat i innovació, particularment en les situacions més complexes, els exclosos, els migrants i novinguts, el món de la cultura i de l'art, les mancances del món agrari..., on l'anunci de l'Evangeli equival a humanitzar uns àmbits on es constata una manca de vincles entre les persones i on la solitud és insistent i, per tant, on el missatge de Jesús apareix més que mai com la llum del món.

• Vivim en una societat complexa i líquida, mixta i creativa, oberta al món, però massa tancada en ella mateixa, on l'Evangeli ha de ser proposat amb força i convicció com a resposta i com a proposta, com a sal i llum d'una nova societat que tingui cura de les persones i de la creació, i en la qual se senti la veu dels pobres i la de les persones que viuen en les perifèries. La Paraula i l'Espirít acompanyen i sostenen la comunió missionera que volem viure com a poble de Déu que peregrina en les nostres deu diòcesis com a Església que lloa i adora la Santa Trinitat, Pare, Fill i Esperit Sant.

Què trobareu en el document actual?

1. El Concili Provincial Tarraconense, un esdeveniment sinodal i de comunió

- Un itinerari eclesial
- La recepció del Concili Vaticà II en les nostres diòcesis
- El Concili Tarraconense, un do de Déu

2. L'Església, poble de Déu que surt a anunciar l'Evangeli

- Els reptes de la situació actual
- El poble de Déu com a subjecte que comunica l'Evangeli
- Una Església de deixebles missioners
- Més enllà de la divisió entre «clergat» i «laïcat»
- La missió dels laics
- Els consagrats i les consagrades
- La conversió pastoral de tot el poble de Déu

3. La Paraula de Déu i els sagraments, centre de la vida de l'Església

- El misteri del Déu que es revela en Jesucrist, celebrat en la litúrgia de l'Església

—L'Escriura conté el tresor de la Paraula de Déu

- L'Eucaristia, centre de la vida cristiana
- El ministeri de la Paraula i dels sagraments
- Les escoles de la Paraula
- Espais de pregària i d'adoració

4. Una Església per als pobres i els qui viuen a les perifèries

- Els pobres, amics de Déu
- L'Església, mare dels pobres
- Els pobres són la carn de Jesucrist
- Les perifèries com a lloc de la missió de l'Església

5. El camí conjunt de les esglésies amb seu a Catalunya

- El mestratge de l'Espirít
- Sinodalitat i comunió
- La unitat pastoral de les diòcesis amb seu a Catalunya
- Sal de la terra i llum del món

PAPA FRANCESC *Evangelii gaudium*, 119-121

«Tot cristià és missioner en la mesura en què s'ha trobat amb l'amor de Déu en Crist Jesús.»

PAPA FRANCESC Congrés de Laics 2020

«No tenir por de recórrer els camins, d'entrar a cada racó de la societat, d'arribar fins als límits de la ciutat, de tocar les ferides de la nostra gent.»

SANT PAU VI *Evangelii nuntiandi*, 22

«No hi ha evangelització veritable mentre no s'anuncii el nom, la doctrina, la vida, les promeses, el regne, el misteri de Jesús de Natzaret, Fill de Déu.»

PAPA BENET XVI *Sacramentum caritatis*, 6

«Com més viva és la fe eucarística en el Poble de Déu, tant més profunda és la seva participació en la vida eclesial a través de l'adhesió conscient a la missió que Crist ha confiat als seus deixebles.»

SANT JOAN PAU II *Novo millennio ineunte*, 33

«Les nostres comunitats cristianes han d'esdevenir autèntiques "escoles de pregària".»

PAPA FRANCESC *Evangelii gaudium*, 198

«Desitjo una Església pobra per als pobres.»

JORGE MARIO BERGOGLIO 9 de març de 2013

«L'Església és cridada a sortir d'ella mateixa i anar a les perifèries, no solament geogràfiques, sinó també les perifèries existencials.»

PAPA FRANCESC *Fratelli tutti*, 142

«La fraternitat universal i l'amistat social dins de cada societat són dos pols inseparables i coessencials.»

Diumenge III de durant l'any (B)

COMENTARI

«Convertiu-vos i creieu en la Bona Nova»

La vocació dels apòstols Simó i Andreu (1877).
Pintura d'Edouard Dantan, Museu dels Avelines, Saint-Cloud (França)

Segurament molts cristians pensen que la conversió és cosa sobretot de la Quaresma, però avui veiem a l'Evangeli que les primeres paraules de Jesús són: *Ha arribat l'hora i el Regne de Déu és a prop. Convertiu-vos i creieu en la Bona Nova.* Per tant la conversió està en funció d'acceptar la Bona Nova del Regne de Déu. Per això la conversió ha de ser constant i pot presentar moltes cares. Ho veiem també a l'Evangeli. Jesús crida primer Simó i Andreu: *Veniu amb mi i us faré pescadors d'homes.* I diu el text: *Immediatament abandonaren les xarxes i se n'anaren amb ell.* I el mateix passa amb Jaume i Joan: *Els cridà immediatament, i ells deixaren el seu pare Zebedeu amb els jornalers a la barca, i se n'anaren amb Jesús.* La resposta dels apòstols, un cop cridats per Jesús, és immediata. Ho deixen tot. I en el cas dels fills del Zebedeu hom subratlla que van deixar el seu pare i els jornalers; és a dir, van renunciar també al seu ofici. L'actitud de Pere i Andreu i la de Jaume i Joan mostren la seva conversió: s'han girat (això vol dir conversió) i han seguit Jesús desprenent-se de tot el que pogués ser un impediment per seguir-lo.

Un altre exemple de conversió el trobem a la primera lectura. Jonàs predica al poble de Nínive: *D'aquí a quaranta dies, Nínive serà destruïda.* La resposta del poble és clara: *La gent de Nínive cregué en Déu, proclamaren un dejuni i des dels més poderosos fins als més humils es vestiren de sac negre.* És una forma de girar-se cap al Senyor, de fer cas de la seva paraula i de canviar de conducta: *Déu veié que de fet es convertien i s'apartaven del mal camí.* I Pau ens convida a viure les realitats d'aquí a la terra des de la perspectiva de Déu: *els qui tenen muller, els qui ploren, els qui estan contents, els qui compren,* que no es deixin enganxar o atrapar per les diferents circumstàncies d'aquest món sinó que ho visquin tot com a ciutadans del cel. Tots són crides a viure sempre pendents del Senyor i de la seva crida, de la vocació i a deixar els camins equivocats.

Mn. Jaume Pedrós

▶ Lectura de la profecia de Jonàs

(Jo 3,1-5.10)

El Senyor va fer sentir a Jonàs la seva paraula i li digué: «Vés a Nínive, la gran capital, i proclama-hi el que jo et diré.» Jonàs se n'anà a Nínive, tal com el Senyor li havia manat. Nínive era una ciutat grandiosa. Per recórrer-la tota calia fer tres dies de camí. Jonàs començà a fer una jornada de camí dintre la ciutat i cridava: «D'aquí a quaranta dies, Nínive serà destruïda.» La gent de Nínive cregué en Déu: proclamaren un dejuni i, des dels més poderosos fins als més humils, es vestiren de sac negre. Déu veié que de fet es convertien i s'apartaven del mal camí, i es va desdir de fer caure sobre d'ells la desgràcia amb què els havia amenaçat.

▶ Salm responsorial (24)

R. *Feu que conegui, Senyor, les vostres rutes.*

Feu que conegui, Senyor, les vostres rutes, / que aprengui els vostres camins. / Encamineu-me en la vostra veritat, / instruiu-me, perquè vós sou el Déu que em salveu. R.

Recordeu-vos, Senyor, de la vostra pietat / i de l'amor que heu guardat des de sempre. / Compadieu-vos de mi, vós que estimeu tant. R.

El Senyor, bondadós i recte, / ensenya el bon camí als pecadors. / Encamina els humils per sendes de justícia, / els ensenya el seu camí. R.

▶ Lectura de la primera carta de sant Pau als cristians de Corint

(1Co 7,29-31)

Vull dir, germans, que no podem deixar perdre l'oportunitat present. Des d'ara, els qui tenen muller han de viure com si no en tinguessin, els qui ploren, com si res no els fes plorar, els qui estan contents, com si res no els alegrés, els qui compren, com si no tinguessin res, i els qui treuen profit d'aquest món, com si no en traguessin cap, perquè aquest món que veiem amb els ulls passa aviat.

▶ Lectura de l'Evangeli segons sant Marc

(Mc 1,14-20)

Després d'haver estat empresonat Joan, Jesús es presentà a Galilea predicant la bona nova de Déu; deia: «Ha arribat l'hora i el regne de Déu és a prop. Convertiu-vos i creieu en la bona nova.»

Tot passant vora el llac de Galilea, veié Simó i el seu germà Andreu. Estaven tirant el filat a l'aigua, perquè eren pescadors. Jesús els digué: «Veni amb mi, i us faré pescadors d'homes.» Immediatament abandonaren les xarxes i se n'anaren amb ell. Poc més enllà veié Jaume, fill de Zebedeu, i el seu germà Joan. Eren a la barca repassant les xarxes. Els cridà immediatament, i ells deixaren el seu pare Zebedeu amb els jornalers a la barca, i se n'anaren amb Jesús.

▶ Lectura de la profecia de Jonàs

(Jon 3,1-5.10)

El Señor dirigió la palabra a Jonás: «Ponte en marcha y ve a la gran ciudad de Nínive; allí les anunciarás el mensaje que yo te comunicaré.» Jonás se puso en marcha hacia Nínive, siguiendo la orden del Señor. Nínive era una ciudad inmensa; hacían falta tres días para recorrerla. Jonás empezó a recorrer la ciudad el primer día, proclamando: «Dentro de cuarenta días, Nínive será arrasada». Los ninivitas creyeron en Dios, proclamaron un ayuno y se vistieron con rudo sayal, desde el más importante al menor. Vio Dios su comportamiento, cómo habían abandonado el mal camino, y se arrepintió de la desgracia que había determinado enviarles. Así que no la ejecutó.

▶ Salmo responsorial (24)

R. *Señor, enséñame tus caminos.*

Señor, enséñame tus caminos, / instrúyeme en tus sendas: / haz que camine con lealtad; / enséñame, porque tú eres mi Dios y Salvador. R.

Recuerda, Señor, que tu ternura / y tu misericordia son eternas; / acuérdate de mí con misericordia, / por tu bondad, Señor. R.

El Señor es bueno y recto, / y enseña el camino a los pecadores; / hace caminar a los humildes con rectitud, / enseña su camino a los humildes. R.

▶ Lectura de la primera carta del apòstol san Pablo

(1Cor 7,29-31)

Digo esto, hermanos, que el momento es apremiante.

Queda como solución que los que tienen mujer vivan como si no la tuvieran; los que lloran, como si no lloraran; los que están alegres, como si no se alegraran; los que compran, como si no poseyeran; los que negocian en el mundo, como si no disfrutaran de él: porque la representación de este mundo se termina.

▶ Lectura del santo Evangelio según san Marcos

(Mc 1,14-20)

Después de que Juan fue entregado, Jesús se marchó a Galilea a proclamar el Evangelio de Dios; decía: «Se ha cumplido el tiempo y está cerca el reino de Dios. Convertíos y creed en el Evangelio.»

Pasando junto al mar de Galilea, vio a Simón y a Andrés, el hermano de Simón, echando las redes en el mar, pues eran pescadores. Jesús les dijo: «Venid en pos de mí y os haré pescadores de hombres». Inmediatamente dejaron las redes y lo siguieron.

Un poco más adelante vio a Santiago, el de Zebedeo, y a su hermano Juan, que estaban en la barca con los jornaleros y se marcharon en pos de él.